

О.А. Костюченко,
кандидат юридичних наук, доцент
(Академія адвокатури України)

Сутність та роль валютного законодавства України

Ключові слова: валютна політика, валютна система, валютне регулювання, валютні операції, валютна монополія.

Національна валютна система і валютні відносини займають важливе місце в організації фінансово-кредитної системи України. В сучасних умовах необхідною передумовою структурної перебудови економіки країни є активізація та модифікація валютної політики, вдосконалення повноцінного валютного ринку, поступова лібералізація валютних відносин в бік спрощення міжнародного обміну товарами, послугами, капіталами.

Нормальне функціонування валютного ринку та стан валютних відносин залежить від валютного законодавства — одного з важливих інструментів державного регулювання. Валютне законодавство України служить правовою основою організації валютного регулювання і валютного контролю. Валютне регулювання є однією із форм реалізації валютної політики держави і впливу на регулювання міжнародних економічних відносин. На сьогодні питанням суті та характеристики валютного законодавства в юридичному плані приділяється недостатня увага. Хоча дослідження окремих питань цієї проблеми присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Н.А. Артемова, Е.А. Алісова, Б.Ю. Дорофєєва, Ж.В. Заваль-

ної, Є.В. Карманова, Л.М. Кравченко, Н.В. Сапожнікова, Г.А. Тосунян та ін. [1].

Метою валютного законодавства є забезпечення єдиної державної валютної політики, стабільності національної грошової одиниці та стійкості внутрішнього валютного ринку як факторів прогресивного розвитку національної економіки і міжнародного економічного співробітництва. До сфери дії валютного законодавства належать:

- а) правові основи і принципи валютного регулювання і валютного контролю в Україні;
- б) права і обов'язки резидентів і нерезидентів щодо володіння, користування та розпорядження валютними цінностями;
- в) повноваження органів валютного регулювання;
- г) права і обов'язки органів і агентів валютного контролю.

Валютне законодавство — це система нормативно-правових актів, що регулюють відносини у валютній сфері. Валютне законодавство — це ті нормативні акти, які містять правові норми, що регулюють суспільні відносини з приводу здійснення угод і операцій з валютними цінностями в межах країни та у відносинах з

іноземними державами і громадянами у міжнародних розрахунках, а також порядок ввезення, вивезення, переказування і пересилання із-за кордону та за кордон національної та іноземної валюти та інших валютних цінностей [2].

Валютне законодавство встановлює режим здійснення валютних операцій на території України, загальні принципи валютного регулювання, закріплює повноваження та функції державних органів, банків та інших фінансово-кредитних установ в регулюванні валютних операцій, права й обов'язки суб'єктів валютних відносин, порядок здійснення валютного контролю та відповідальність за порушення валютного законодавства.

Валютне законодавство регулює як публічно-правові, так і приватноправові відносини, що виникають при здійсненні валютних операцій. Особливістю валютного законодавства є те, що роль публічних елементів тут значно вища, бо за допомогою них можна посилити валютний режим та здійснювати контроль за рухом капіталу. Однак валютне регулювання можна здійснювати також із застосуванням приватноправових методів, які повинні сприяти сталості національної валюти, зміцненню валютної системи держави. Сюди належать операції Національного банку з купівлі-продажу іноземної валюти (валютні інтервенції), платіжних документів і зобов'язань в іноземній валюті, зберігання і продажу валютних цінностей.

Термін “валютне законодавство” — це узагальнююче поняття значного масиву нормативних актів, який охоплює всі нормативні акти, що стосуються валютного регулювання і валютного контролю [3].

Валютне законодавство України, будучи зовнішньою формою правового регулювання валютних відносин, характеризується нормативними актами різної юридичної сили, змісту та форми. Юридична форма зазначених актів залежить від значення державного органу,

який регулює валютну діяльність, та його економічного змісту. Визначаючи поняття валютного законодавства, слід зауважити, що воно охоплює як безпосередньо закони, так і інші нормативні акти у сфері валютних відносин (укази, постанови, декрети, положення, інструкції, правила) [4].

Валютне законодавство України як інструмент державного регулювання постійно розвивається, вдосконалюється, тобто знаходиться в постійній динаміці. Враховуючи специфіку предмета регулювання — валютних відносин, валютне законодавство має певні особливості:

1. Воно носить міжгалузевий комплексний характер, адже включає норми різних галузей права: адміністративного, фінансового, цивільного, господарського, кримінального, приватного міжнародного. Так, норми адміністративного права встановлюють систему органів, що здійснюють валютне регулювання та валютний контроль, їх компетенцію. Норми цивільного законодавства регулюють товарно-грошові відносини, що стосуються використання іноземної валюти. Відповідно до п. 2 ст. 192 ЦК України іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом.

Норми кримінального права забезпечують захист від таких серйозних посягань як скоєння злочинів у господарській сфері і, зокрема, контрабанда валюти (ст. 201 КК України), ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (ст. 207 КК України), незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків (ст. 208 КК України).

2. Як свідчить практика нормотворення в галузі валютного законодавства безпосередньо кількість законів, що регулюють різні аспекти валютного регулювання і валютного контролю, незначна. Це пояснюється складною і повільною процедурою прийняття законів. Оперативне регулювання валютних відносин забезпечується, головним

чином, підзаконними відомчими нормативними актами-положеннями, інструкціями, правилами, наказами, які приймаються Національним банком України, Державною податковою адміністрацією України, Державною митною службою України. Ці органи наділені функціями нормотворчого характеру і видають відомчі акти, які мають міжгалузевий характер і відображають специфічну сферу їх діяльності.

3. Валютне законодавство України становить багаторівневий масив підзаконних нормативних актів, які не систематизовані і не мають узагальнюючого фундаментального закону. А чинний декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” носить рамковий характер, містить норми, зміст яких конкретизується та деталізується за допомогою інших численних підзаконних актів [5].

4. Для валютного законодавства властиво переважання публічних інтересів над приватними в сфері валютних відносин. Саме в рамках публічного права держава здатна реалізовувати і охороняти загальні підвалини, без яких неможливий адекватний розвиток економіки та нормальне функціонування валютної системи держави. Прикладом може бути ліцензування валютних операцій, обмеження використання іноземної валюти в господарському обігу держави та ін.

5. Нині валютне законодавство зорієнтоване, головним чином, на вирішення поточних проблем, що виникають в сфері валютного регулювання, а це призводить до частих змін норм валютного законодавства і не сприяє стабільності валютних відносин, негативно впливає на практику застосування валютного законодавства.

Валютне законодавство виконує дві основні функції — регулюючу і контрольну. Регулююча функція валютного законодавства має на меті визначення

обсягу прав і обов’язків суб’єктів валютних правовідносин, контролююча функція забезпечує дотримання валютного законодавства під час здійснення валютних операцій.

В сучасних умовах валютне законодавство займає важливе місце в правовому регулюванні валютних відносин, виступає інструментом державного регулювання в проведенні грошово-кредитної політики, спрямовано, насамперед, на підвищення ефективності національної валютної системи та реалізацію валютної політики держави.

Валютне законодавство України базується на певних принципах, які являють вихідні нормативно-керівні положення, основи механізму державного валютного регулювання. До них належать:

- єдність валютної політики як складової частини економічної політики держави;
- єдність валютного простору України;
- єдність системи державного регулювання валютних операцій резидентів і нерезидентів та контроль за її здійсненням;
- пріоритет економічних заходів державного регулювання валютної сфери;
- рівність учасників валютних відносин та їх недискримінація;
- захист державою прав і законних інтересів учасників валютних відносин;
- виключення невинновданого втручання держави і її органів в систему валютних відносин.

Система валютного законодавства України характеризується різноманітністю і становить багаторівневу систему нормативно-правових актів: від законів, указів, постанов, інструкцій до міжнародних договорів та звичаїв. Ієрархічна система джерел валютного законодавства за юридичною силою може бути класифікована таким чином:

- а) Конституція України (ст. 92);
- б) закони і кодекси України;
- в) укази Президента України і пос-

танови, декрети Кабінету Міністрів України;

г) підзаконні нормативні акти (інструкції, положення, правила, накази та ін.);

г) міжнародні договори і угоди України;

д) міжнародні звичаї.

Важливе місце серед джерел валютного законодавства посідають закони. Серед законів можна виділити законодавство загального характеру і спеціальні закони, що присвячені валютному регулюванню і валютному контролю.

До законів загального характеру, що містять окремі норми, які мають важливе значення для валютної сфери, належать Закон України від 16 квітня 1991 р. “Про зовнішньоекономічну діяльність”, Закон України від 23 грудня 1998 р. “Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій в галузі зовнішньоекономічної діяльності”, Закон України від 19 березня 1996 р. “Про режим іноземного інвестування” та ін.

Важливе місце серед джерел валютного законодавства займають спеціальні закони. Наприклад, Закон України від 23 вересня 1994 р. “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті”, який спеціально регулює порядок зарахування виручки резидентів в іноземній валюті на їхні валютні рахунки в уповноважених банках, строки зарахування цих сум та відповідальність за порушення термінів здійснення валютних операцій [6].

До специфічних форм валютного законодавства належать укази Президента України, які регламентують найбільш важливі питання валютного регулювання. До них належать: Указ від 18 червня 1994 р. “Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами”, Указ від 7 вересня 1994 р. “Про заходи щодо забезпечення валютного та експортного контролю”, Указ від 27 червня 1999 р. “Про врегулювання порядку одержання резидентами кредитів, позик

в іноземній валюті від нерезидентів та застосування штрафних санкцій за порушення валютного законодавства”.

В системі джерел валютного законодавства важлива роль відводиться підзаконним нормативним актам — постановам і декретам Кабінету Міністрів України.

Слід відмітити особливу роль в сфері валютного регулювання і валютного контролю як джерела права спеціального базового нормативного акта — Декрету Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. “Про систему валютного регулювання і валютного контролю”, в якому визначено режим здійснення валютних операцій на території України, загальні принципи валютного регулювання, повноваження державних органів і функції банків та інших кредитно-фінансових установ України в регулюванні валютних операцій, права та обов’язки суб’єктів валютних відносин, порядок здійснення валютного контролю та відповідальність за порушення валютного законодавства.

Основний масив підзаконних нормативних актів, які детально регламентують питання валютного регулювання, складають постанови, інструкції, положення, правила, накази, які видаються Національним банком України та іншими центральними органами виконавчої влади. Ці акти деталізують закони і постанови Уряду України з питань валютного регулювання, повинні їм відповідати та бути зареєстровані в Міністерстві юстиції України.

Аналіз валютного законодавства України свідчить, що воно, виступаючи важливим елементом системи державного регулювання, носить сьогодні консервативний характер, стан його правового регулювання не повною мірою відповідає сучасним тенденціям розвитку економіки країни і процесам глобалізації та інтеграції зовнішньоекономічних зв’язків.

З метою вдосконалення валютного законодавства України слід вирішити

ряд питань, які будуть сприяти лібералізації механізму валютного регулювання, подальшому розвитку повноцінного валютного ринку в Україні, а саме:

1. Деякі важливі питання відносно вирішення стратегічних завдань валютного регулювання не розроблені на законодавчому рівні. Це стосується, в першу чергу, правового режиму валютних операцій та функціонування механізму валютного контролю, які регламентуються в положеннях та інструкціях Національного банку України. У зв'язку з цим назріла необхідність прийняття базового кодифікаційного акта — Закону “Про валютне регулювання”, який би ґрунтовно визначив принципи здійснення валютних операцій, повноваження і функції органів валютного регулювання і валютного контролю, права і обов'язки суб'єктів валютних відносин, порядок здійснення валютного контролю та відповідальність за порушення норм валютного законодавства.

2. Провести процес дерегулювання в сфері валютних операцій та зняти ряд валютних обмежень, наприклад, спростивши деякі вимоги щодо здійснення операцій з іноземною валютою, порядку відкриття валютних рахунків, встановлення режиму обмежень на ввезення-вивезення через кордон валютних цінностей та ін.

3. Запровадити стратегічне планування при підготовці нормативних актів, що стосуються валютного регулювання і валютного контролю, спрямованих на попередження негативних ситуацій в сфері валютних відносин та з метою мінімізації

валютних ризиків, зробивши валютну політику більш прогнозованою.

4. З метою посилення боротьби з відмиванням “брудних грошей” підвищити роль валютного контролю за незаконним вивезенням валютних коштів за кордон та передбачити заходи щодо повернення валютних цінностей з-за кордону.

5. Здійснити персоніфікацію відповідальності за порушення норм валютного законодавства.

6. Систематично проводити роботу щодо систематизації та кодифікації валютного законодавства, що призвело б до об'єднання цих норм в єдину систему та забезпечило більшу взаємопов'язаність нормативних актів у валютній сфері.

7. Відобразити в національному законодавстві міжнародні правові засоби валютного регулювання, що сприятиме поглибленню міжнародної кооперації валютних відносин та процесу інтернаціоналізації правового регулювання у валютній сфері. Йдеться, насамперед, про проблеми криміналізації експортно-імпортних операцій, посилення контролю за рухом капіталу та боротьбою з відмиванням “брудних грошей”.

8. Вдосконалити існуючу систему публікації актів валютного законодавства, забезпечивши доступність їх для користувачів.

Вирішення цих актуальних питань сприятиме суттєвій лібералізації валютного ринку, забезпечить ефективність валютного регулювання та відповідатиме реаліям економічного розвитку України.

Список літератури:

1. Бублик В. Законодательство о валютном регулировании; практика применения // Хозяйство и право, 1997, № 3; Сапожников Н.В. Теоретические проблемы и перспективы развития валютного права // Государство и право, 2001, № 11; Хлестова И.О. Валютные операции и российское законодательство. — М., 1997; Завальна Ж.В., Старинський М.В. Валютне право України: навчальний посібник. — Суми: Університетська книга, 2005.
2. Банковское законодательство / Под ред. Е.Ф. Жукова. — М.: Юпити, 2001. — С. 246.

3. Костюченко О.А. Валютне право, валютне регулювання // Юридична енциклопедія. — К.: Українська енциклопедія, 1998. — Т. 1. — С. 300-301.
4. Костюченко О.А. Банківське право: підручник. — К.: Професіонал, 2004. — С. 284.
5. Збірник постанов Уряду України, 1993, № 4-5, ст. 58.
6. Відомості Верховної Ради України, 1994, № 40, ст. 364.
7. Алисов Е.А. Правовое регулирование валютных отношений в Украине. — Х.: Консум, 1998.
8. Бездітко Ю.М. Валютне регулювання: навчальний посібник. — К.: Олди, 2004.
9. Дорофеев Б.Ю., Земцов Н.Н., Пушин В.А. Валютное право России. — М.: Норма, 2000.
10. Карманов Є.В. Правові аспекти регулювання валютних операцій у новому Цивільному кодексі України // Право України, 2000, № 6. — С. 69-71.

РЕЗЮМЕ

Стаття посвячена сутності і особливостям валютного законодавства України — важкому інструменту державного регулювання. Автор висказує ряд пропозицій, касаючихся удосконалення валютного законодавства України.

SUMMARY

The article deals with the essence and peculiarities of currency legislation of Ukraine, an important instrument of state regulation. The author submits proposals aimed at improving currency legislation of Ukraine.

Рекомендовано кафедрою кримінального та адміністративного права

Отримано 05.02.06